

Analogie

Jan Bransen

Het woord 'denkgereedschap' is zelf een analogie, een middel dat gebruikt kan worden om het denken te faciliteren door een vergelijking te suggereren tussen iets waarover je wilt denken – bijvoorbeeld omdat je erover van mening lijkt te verschillen met een gesprekspartner – en iets anders dat je op een bepaalde manier vertrouwd is.

Hoe doe je dat eigenlijk, denken? En waarmee doe je dat? Hoe langer je over deze vragen nadent, hoe vreemder, onbegrijpelijker en verwarrender ze kunnen lijken. Als dat je overkomt, kan het helpen om een analogie erbij te pakken. Dan vergelijk je 'denken' bijvoorbeeld met 'klussen', en stel je je voor dat een filosoof als hij aan het werk gaat zijn gereedschapskist opent om zijn denkgereedschap tevoorschijn te halen.

De analogie ligt bij veel filosofen bovenin hun gereedschapskist. Ze gebruiken haar om het onbekende of verwarrende te benaderen alsof het iets vertrouwds of bekends is. In het geval van een ogenschijnlijk dreigend meningsverschil met je gesprekspartner over een troebele kwestie kan een analogie soms uitstekend werk doen, omdat je ermee in de gedeelde gespreksruimte als het ware een helder gemeenschappelijk ijkpunt introduceert. Zo heb ik zelf ooit de opvoeding van kinderen (wat ik best een problematisch gebeuren vond) vergeleken met het samen maken van een wandeling. Dat deed ik omdat mijn gesprekspartners gecharmeerd waren van een tweetal dominante analogieën (de opvoeder is een timmerman of een tuinier) die ik buitengewoon verwarrend en misleidend vond: in beide gevallen is het kind immers lijdend voorwerp.

Door mij heel precies voor te stellen wat er allemaal komt kijken bij het samen maken van een wandeling, en dat te vergelijken met wat er komt kijken bij de opvoeding, viel er een

verrassend licht op diverse aspecten van de opvoeding die in de traditionele beeldvorming troebel en onhelder bleven.

Zo vereist samen wandelen een voortdurende wederzijdse afstemming, is geen van de betrokkenen een lijdend voorwerp en is het doel de gezamenlijke activiteit zelf. Het mooie was ook dat ik een maatschappijkritisch inzicht onverwacht cadeau kreeg: ons landschap wordt tegenwoordig door talloos veel gemarkeerde routes doorkruist. Zomaar een beetje met zijn tweeën gaan struinen door de wilde natuur is er niet meer bij.

Opvoedingsverlegenheid hoef je niet meer te ervaren. Volg de rode of blauwe paaltjes en je weet zeker dat je na 4,2 kilometer weer veilig terugbent bij je vertrekpunt. Deskundigen hebben het traject voor je uitgezet, in TV-programma's, krantenrubrieken, zelfhulpboeken, centra voor jeugd en gezin, pedagogische consultatiebureaus. We proberen zo goed mogelijk te voorkomen dat je verdwaalt.

Aardig aan het gebruik van een analogie is dat het een zwaard is dat aan twee kanten snijdt. Je kunt ook de opvoeding gebruiken om het samen maken van een wandeling te verhelderen, of het denken om het gebruik van gereedschap te verhelderen. Zoals zo vaak in de filosofie: wat vertrouwd is en wat vreemd is kunnen voortdurend van positie wisselen.

Stappen

- Identificeer een kwestie waarover je graag helderheid zou verkrijgen, of waarover je van mening lijkt te verschillen met een gesprekspartner. Wat denk je eigenlijk over complottheorieën? Over voedselbanken? Over de babbeltcultuur op tv? Over de coronamaatregelen? Klimaatverandering? Maak je daarbij niet druk om je onvermogen deze kwestie nauwkeurig af te bakenen. Hoe troebeler, hoe beter. De helderheid gaat immers van de analogie komen.
- Selecteer een aantal verschillende zaken waar je best veel van weet, simpele, overzichtelijke zaken waar je vertrouwd mee bent. Of waar je gesprekspartner vertrouwd mee is. Dat kunnen plekken, processen, relaties, activiteiten zijn; de Dam in Amsterdam, het oplossen van een puzzel, een porseleinen kopje, je beste vriend, paella maken. Maakt niet veel uit. Zorg voor ongelijksoortige zaken.

- Vraag je bij ieder van deze zaken af op welke manier de troebele kwestie die je bij stap 1 geïdentificeerd hebt, met deze zaak vergeleken zou kunnen worden. Wellicht zijn er één of twee zaken die er nu uitspringen als kansrijke analogieën.
- Schrijf zo veel mogelijk verschillende aspecten op die kenmerkend zijn voor de zaken die er bij stap 3 uit zijn gesprongen. Komt er niet snel veel naar voren, kies dan een andere zaak. Maak dit vooral tot een lichtvoetige stap waarin het niet moeilijk lijkt om zaken die je goed kent, uitgebreid en gedetailleerd te beschrijven. Dit kun je natuurlijk heel goed met je gesprekspartner doen. Het leidt de aandacht af van het meningsverschil en creëert gemeenschappelijke grond die jullie beiden kan verrassen.
- Nu komt het wat tragere werk. Probeer van ieder aspect dat je in stap 4 beschreven hebt te bepalen welk aspect van de troebele kwestie die je in stap 1 geïdentificeerd hebt, ermee geassocieerd kan worden. Werk met andere woorden een vergelijking uit. Als je dit samen met een gesprekspartner doet, kan het buitengewoon uitdagend zijn om elkaar te blijven volgen, om jezelf en elkaar te laten verrassen, om samen op onderzoek te gaan.

De kunst van het denken is het ontwikkelen van mentale lenigheid, is het vermogen voortdurend heen en weer te kunnen springen tussen de troebele kwestie en de heldere analogie. Daar hoort ook ontvankelijkheid bij: het vermogen je mee te laten nemen door een gedachtegang die zich opent.

Literatuur:

Jan Bransen, *Word zelf filosoof*. Hoofdstuk 6: 'Analogieën tussen begrippen ontwikkelen' (oorspronkelijk Diemen: Veen Magazines, 2010. Vrij beschikbaar op <https://www.janbransen.nl/wp-content/uploads/2020/04/WordZelfFilosoof-2010.pdf>)

George Lakoff & Mark Johnson, *Metaphors We Live by*. Chicago: The University Of Chicago Press, 1980

Hans Vaihinger, *De filosofie van het alsof*. (oorspronkelijk in het Duits verschenen in 1922. Nederlandse vertaling van John van der Stokker, Utrecht: Uitgeverij Ijzer, 2013.)

